

Резюме

В научной статье автор анализирует исторические источники и научные взгляды ученых криминалистов относительно развития и использования судебно-технической экспертизы документов. Автор на этой основе сформулировал собственные видения относительно совершенствования механизма осуществления судебно-технической экспертизы документов, с целью выполнения заданий уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: криминалистика, экспертиза, документ, текст, следователь, эксперт.

Summary

In the scientific article author of complex analysis of historical sources and scientific looks of scientists of criminal lawyers in relation to development and use of judicial-technical examination of documents. An author on this basis formulated own visions in relation to perfection of mechanism of realization of judicial-technical examination of documents, with the purpose of implementation of tasks of the criminal legal proceeding.

Key words: criminalistics, examination, document, phototypograph investigator, expert.

Отримано 16.12.2009

С. Ф. ДЕНИСОВ

Сергій Федорович Денисов, кандидат юридичних наук, доцент, професор Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

СІМ'Я ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР У ПРОФІЛАКТИЦІ МОЛОДІЖНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Протидія злочинності в Україні є одним з пріоритетних напрямків політики держави. Суспільство завжди застосовувало і використовувало різноманітні засоби задля недопущення порушень закону, утримання громадян від вчинення протиправних дій¹. Проте традиційні підходи протидії злочинності на даний час є недостатньо ефективними. Сьогодні громадянське суспільство України посилює роль особистісних якостей, що змушує молодь шукати нову модель поведінки. З одного боку – це почуття патріотизму та справедливості, юнацький максималізм, бажання змінити світ «на краще», прагнення до подвигу. З іншого – примара ідеалу легкого життя без бажання працювати, придбання матеріального благополуччя усіма способами, у тому числі вчиненням злочинів.

Сім'я – одна з вищих моральних цінностей суспільства. Вона є його складною підсистемою і бере участь у збереженні, накопиченні і передачі новим поколінням соціального досвіду, трудових навичок, забезпечує наступність духовної культури. В українському суспільстві зростає розуміння значення цінності міцної, духовно і морально здорової сім'ї, її захисту і збереження.

Як правило, сімейні стосунки формуються особами молодого віку. Молода сім'я стикається з багатьма економічними і соціальними проблемами, вирішити які вона не завжди спроможна. Найбільш болючими є зростання безробіття серед молоді, неможливість працевлаштування за обраною професією, невдоволеність своїм соціальним статусом, відсутність житла, неспроможність утримувати дітей на належному рівні. Також передумовами сімейного неблагополуччя є трудова перевантаженість жінки-матері, жінки-виховательки, низький загальноосвітній та культурний рівень. Ці та інші негативні явища провокують сімейні сварки, скандали і навіть вчинення злочинів. У так званих неблагополучних сім'ях спостерігаються усталені негативні умови сімейного жит-

тя, пов'язані з незадовільними відносинами між батьками, невиконанням ними батьківських обов'язків. Стан внутрішніх сімейних відносин У багатьох випадках визначає поведінку дитини, її спосіб життя, орієнтації, світогляд.

Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» особами молодіжного віку визнаються громадяни віком від 14 до 35 років². Неповнолітніми вважаються підлітки від 14 до 18 років. Малолітніми: діти до 14 років.

В Україні проживає понад 11 млн. молодих громадян, які становлять 22,6% населення. Статистика свідчить, що з кожним роком міцніють сімейні стосунки. Зростає питома вага зареєстрованих шлюбів, а кількість розлучень суттєво зменшується. Так, тільки у Запорізькій області кількість зареєстрованих шлюбів склала: у 1995 р. – 15658; 2000 р. – 12050; 2004 р. – 10540; 2005 р. – 12998; 2006 р. – 13 577; 2007 р. – 13612; 2008 р. – 14927.

Кількість розлучень у Запорізькій області за 1995 р. – 9593; 2000 р. – 7799; 2004 – 7952; 2005 р. – 7624; 2006 р. – 3565; за 2007 р. – 3616.

Проте, незважаючи на укріплення статусу сім'ї, культура сімейних відносин, моральність сім'ї, питання сімейного виховання залишаються на низькому рівні.

Загальновідомо, що злочинна поведінка неповнолітнього зумовлена дефектами сімейного виховання, що провокують формування криміногенних якостей підлітка. Сьогодні в найбільш складному становищі знаходяться діти-підлітки, які незахищені від негативного впливу неблагополучної батьківської родини, в результаті чого значна частина дітей отримує приклад аморального способу життя, деформується в своєму розвитку, жебракує, вживає токсичні препарати і наркотики тощо.

Результати дослідження, а також офіційна статистика молодіжної злочинності за останні роки в Україні показують, що підлітки та молодь активно стають на шлях вчинення правопорушень та злочинів. Питома вага осіб у віці 14-35 років серед усіх виявлених учасників злочинів складала у 2000 р. – 51 %, 2001 р. – 50,9 %, 2002 р. – 52,4 %, 2003 р. – 52,7 %, 2004 р. – 50,1 %, 2005 р. – 51,7 %, 2006 р. – 52,4 %; 2007 р. – 51,4 %, 2008 р. – 52,7 %. Серед осіб, які вчинили крадіжки, пограбування, розбійні напади, вимагання, звалтування, злочини, пов'язані з наркотиками – їх питома вага традиційно сягає від 70 до 85 %. Зараз серед української молоді набуває поширення кримінальний професіоналізм, жорстокість та зухвалість при вчиненні злочинів, їх корислива спрямованість, зростає технічна забезпеченість злочинців. Поширилися такі види протиправної діяльності, як кримінальне рейдерство, розбійні напади, торгівля людьми, зброєю, вибуховими речовинами, стратегічною сировиною, тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження, вбивства на замовлення тощо.

Так, злочини неповнолітніх складають близько 10% від всієї злочинності. У структурі злочинності найбільш розповсюдженими є крадіжки (близько 60 %), грабежі (8-9 %), хуліганство (7-8 %). За віковими ознаками значну частку складають групи від 16 до 18 років, хоча не рідкими є випадки вчинення злочинів у віці від 14 до 16 років. Тривою викликає той факт, що злочинність неповнолітніх зростає в три рази швидше, ніж чисельність неповнолітніх. Злочини вчинюються з особливою зухвалістю, агресією, непоодинокі випадки жорстокого нелюдського поводження із жертвами. За даними МВС України 2007 р., всього на обліку органів внутрішніх справ перебуває близько 30 тис. неповнолітніх та 13 тис. дорослих.

За даними Державної Судової адміністрації України найбільш розповсюдженим є покарання у виді позбавлення волі на певний строк. У місцях позбавлення волі засуджені у віці від 14 до 35 років складають від загальної маси засуджених більш ніж 58 %. Так, станом на 01.01.2008 р. у 184 установах виконання покарань утримувалось: 8290 осіб віком від 14 до 20 років, 69189 осіб від 20 до 30 років, 43810 осіб віком від 30 до 35 років. 22 % засуджених – це підлітки. Крім того, щорічно на обліку кримінально-виконавчих інспекцій перебуває близько 100 тис. осіб, які звільняються з установ виконання покарань.

Моральний занепад суспільства і сім'ї, правовий нігілізм, низький загальноосвітній рівень, провокують протиправну поведінку молоді. Безумовно, їх несприятливі, негативні риси починають формуватися в сім'ї.

Останніми роками злочинність молоді стала невід'ємною частиною нашого життя. Суспільство шукає шляхи вирішення цієї гострої проблеми. Багато хто бачить вихід з положення, що створилося, в посиленні покарань щодо особи молодіжного віку, яка вчинила злочин. Але, на наш погляд, всю повноту відповідальності за дитину відповідно до закону і по совісті повинна нести його сім'я, а точніше – батьки. Однак непоодинокими є випадки пияцтва, наркозалежності та іншої аморальної поведінки батьків, коли вони задля задоволення своїх потреб марно тратять жалюгідні кошти зарплат і пенсій, підштовхують дітей до жебрацтва, а останні голодують, живуть в підвалах тощо. Особливе занепокоєння викликає процес мілітаризації свідомості особи, а саме бажання мати вогнепальну зброю в особистому користуванні і вирішення конфліктних ситуацій силовими методами. Як правило, такі батьки не відповідають за покалічену долю дітей, хоча в державі існують багато важелів впливу. Піклування про виховання дітей – це моральний та правовий обов'язок батьків.

Багаточисельні дослідження підтверджують, що основною причиною правопорушень серед неповнолітніх є безпритульність дітей, яка виникає в наслідок безвідповідального ставлення батьків до своїх батьківських обов'язків або взагалі їх не виконують. Таким чином, ефективність прийнятих засобів по запобіганню правопорушень неповнолітніми значною мірою залежить від посилення контролю за виконанням батьками своїх обов'язків.

У всі часи сім'я визначається як найважливіший фактор стабілізації і процвітання суспільства. Сімейні відносини впливають на соціалізацію, формування, виховання, розвиток кожного нового покоління. Оскільки родина, що складає середовище підростаючої особистості, в залежності від типу сімейних відносин певним чином впливає на формування і поведінку молоді, то для неї і для особи важливо, щоби соціальна спрямованість сімейних відносин була наповнена моральним і правовим змістом. Сучасні гуманістичні підходи мають прагнення виховати особистість сильну духом, з високорозвиненою свідомістю, критичним мисленням, яка володіє прагненням до волі і відрізняється високою моральністю. Проте, поставлені завдання не завжди під силу виконати у кожній конкретній сім'ї. Кримінологічний аналіз ситуації щодо сімейного виховання в Україні свідчить, що більше половини дітей, які вчинили злочини росли в проблемних сім'ях, кожен третій підліток-правопорушник мав неповну сім'ю, 14 % дітей – із сімей алкоголіків, у 4 % дітей батьки ведуть аморальний спосіб життя, а у майже 10 % – родичі (батьки, брати, сестри) були неодноразово засуджені до позбавлення волі. Звісно, що в таких сім'ях і батьки (особи молодіжного віку) і діти (малолітні та неповнолітні) схильні до вчинення правопорушень та злочинів.

Сьогодні батьки, які ухиляються від виховання дітей, або неналежно виконують свої батьківські обов'язки несуть дуже незначну відповідальність в порівнянні з вчиненням злочином. Тому вдосконалення державою правового забезпечення сімейного виховання покликане допомогти вирішити завдання, які нині стоять перед сім'єю і суспільством.

Розглядаючи правовий аспект даної проблеми, слід виходити з того, що правове регулювання відбиває політику держави в галузі зміцнення сім'ї, захисту її інтересів та підвищення відповідальності за виховання дітей. Держава повинна поєднати турботу про створення кращих умов для здійснення сім'єю її виховної та інших функцій і контролю за їх виконанням, тобто намагається одночасно і піклуватися про сім'ю, і вимогливо ставитися до неї.

Правове закріплення прав і обов'язків батьків ще раз засвідчує визнання сімейного виховання першоосновою розвитку дитини на законодавчому рівні і є позитивним важелем у профілактиці молодіжної злочинності. Закон встановлює певні принципи здійснення сім'єю своєї виховної функції, серед яких:

- рівність прав і обов'язків батьків по вихованню дітей;
- обов'язкова участь одного із батьків, який проживає окремо від дітей, у їх вихованні;
- спільне вирішення питань виховання обома батьками;
- узгодження батьківських виховних прав з інтересами дітей;
- допомога органів опіки і піклування батькам у вихованні дітей.

Виходячи з даних принципів, законодавство передбачає правові гарантії здійснення батьками прав і обов'язків по вихованню дітей і одночасно їх захисту від зловживання даними правами. Зловживання батьківськими правами, неналежне виконання батьками своїх обов'язків по вихованню дітей, ухилення від батьківських обов'язків тягнуть за собою не лише моральну, а й правову відповідальність. Законодавство передбачає можливість застосування заходів адміністративно-правового та кримінально-правового впливу на осіб, схильних до порушення своїх виховних обов'язків.

Так, адміністративна відповідальність настає за противоправні, винні (умисні або необережні) дії чи бездіяльність, які посягають на права і свободи громадян (в тому числі і право неповнолітніх на виховання). Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) серед адміністративних проступків називає й такі, за які передбачена відповідальність батьків чи осіб, які їх замінюють. Остання настає у випадках:

- доведення неповнолітнього до стану сп'яніння його батьками, особами, які їх замінюють, або іншими особами (ст. 180);
- невиконання батьками або особами, які їх замінюють обов'язків по вихованню дітей (ст. 184).

За вчинення вказаних правопорушень до винних осіб застосовуються заходи адміністративного стягнення у вигляді штрафу і попередження³.

Відповідно до ст. 184 КУпАП настання адміністративної відповідальності передбачається не лише у разі ухилення батьків від виконання своїх виховних обов'язків, а й тоді, коли вони допускають вчинення неповнолітніми правопорушень у вигляді адміністративного проступку чи злочину. Накладення штрафу на таких батьків є слушним. Адже саме батьки відповідають за виховання дітей, і факт вчинення злочину або іншого правопорушення їх вихованцями свідчить про відсутність належного нагляду за ними, а натомість – існування серйозних недоліків у вихованні.

Законодавець зміг би значно розширити можливості правоохоронних органів щодо впливу на осіб, які неналежним чином виконують свої батьківські обов'язки, якби окремо передбачив настання адміністративної відповідальності батьків за застосування до дітей фізичного насильства та іншого знуцання над дітьми, а також за подання систематичного негативного прикладу дітям, що в багатьох випадках є причиною девіантної поведінки дітей. На нашу думку, це є недоліком адміністративного законодавства. Такі прогалини в законі призводять до безкарності тих батьків які, жорстоко поведуться з дітьми чи своєю поведінкою негативно впливають на них (мається на увазі пияцтво, статева розбещеність тощо). А це, в свою чергу, сприяє негативному формуванню особистості, виникненню і закріпленню її протиправної позиції.

За особливо злісні порушення обов'язків по вихованню дітей з боку батьків закон передбачає настання кримінальної відповідальності.

Так, ст. 164 КК України передбачена відповідальність за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей; ст. 167 КК України – зловживання опікунськими правами, а саме використання опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному. Ст. 168 КК України – розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) тощо⁴. Назріла необхідність виділення окремого складу злочину, пов'язаного зі злісним невиконанням батьками обов'язків по вихованню дітей. В КК України 2001 р. такі пропозиції були враховані і ст. 166 встановлено кримінальну відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Даний законодавчий досвід є цікавим, адже неповнолітні повинні мати можливість навчатися і працювати, мати сім'ю і батьків, які опікуються про долю своїх дітей, не стати тягарем для суспільства і не залишатися наодинці зі своїми проблемами.

З метою профілактики молодіжної злочинності практичний інтерес представляє досвід розвинутих країн Європи щодо класифікації сімей дітей, які вчинили правопорушення. Наприклад, девіантні сім'ї, сім'ї, де превалює фізичне або психічне насильство, батьки, які відбували кримінальне покарання, делінквентні сім'ї тощо⁵. Така класифікація могла б зорієнтувати громадськість та співробітників правоохоронних органів на вибір найбільш ефективних запобіжних заходів.

Необхідно проводити збір, фіксацію, систематизацію та використання інформації, що характеризує неблагополучні сім'ї. Наскільки правильно буде оцінений взаємозв'язок сім'ї із вчиненим правопорушенням, які причини та умови виникнення антиправної поведінки, настільки ця інформація набуватиме профілактичного ефекту.

Постійне знання сімейних ситуацій, аналіз використання профілактичних заходів, оперативний контроль та аналіз результативності заходів, що застосовуються, та своєчасне внесення необхідних корективів у зміст та методи профілактики дозволять виміряти досягнуті результати та визначити невирішені питання.

Профілактична робота із сім'єю має комплексний характер, а тому повинна передбачати певні соціально-економічні заходи:

– економічні: надання матеріальної допомоги при народженні дитини, допомоги у зайнятості членів родини, житлова підтримка тощо;

– соціальні та психологічні, в тому числі, надання психологічної підтримки, психолого-педагогічної консультації молодій сім'ї, запровадження корекційних програм; соціальна адаптація осіб, які повернулись з місць позбавлення волі тощо;

– правова допомога, а саме, надання відповідних правових знань дітям та їх батькам та сімейне виховання.

Оптимізація сімейного виховання як фактор профілактики, є не що інше, як ступінь реалізованості позитивних можливостей, що містяться в конкретному типі сімейних відносин. Виховання молодого покоління – це не тільки право, а й цивільний обов'язок батьківської родини, суспільства та держави.

¹ Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (Науково-практичний коментар) / Під ред. О. М. Руднєвої. – Х.: Спайк, 2003. – 124 с.; Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 357; Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАВСУ. – К., 2000. – 19 с.; Васильківська І. П. Кримінологічні аспекти сімейного виховання: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2001. – 19 с.

² Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лютого 1993 р. № 2998 – XII // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 16. – Ст. 167.

³ Кодекс Украины об административных правонарушениях: Научно-практический комментарий. Изд. шестое, доп. и перераб. / Под общ. ред. А. С. Васильева, А. И. Миколенко. – Х.: ООО «Одиссей», 2008. – 1024 с.

⁴ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю .В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2003. – С. 334.

⁵ Шестаков Д. А. Семейная криминология: Криминофамилистика. 2-е изд. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 389 с.

Резюме

У роботі застосовується значення морального, трудового, правового виховання в сім'ї, висвітлюються питання, пов'язані з відповідальністю батьків за неналежне виконання сімейних обов'язків, головним з яких є виховання молодого покоління. Особлива увага приділена вивченню профілактичного значення виховання осіб молодіжного віку, що здійснюється в сім'ї.

Ключові слова: виховання, молодь, молодіжна злочинність, профілактика, сім'я.

Резюме

В работе уточняется значение нравственного, трудового, правового воспитания в семье, описываются вопросы, связанные с ответственностью родителей за ненадлежащее выполнение семейных обязанностей, главным из которых является воспитание молодого поколения. Особое внимание уделено изучению профилактического значения воспитания лиц молодежного возраста, осуществляемого в семье.

Ключевые слова: воспитание, молодежь, молодежная преступность, профилактика, семья.

Summary

In this work is refined the value of moral, labour, legal education in the family, are described the questions, related to responsibility of parents for the legally improper of their duties main from which is the education of the young generation. The special attention is paid to the study of preventive meaning of education of youth, realized in the family.

Key words: education, young generation, youth criminality, prevention, family.

Отримано 13.10.2009

К. Б. МАРИСЮК

Костянтин Богданович Марисюк, кандидат юридичних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка МОН

**ДО ПИТАННЯ ПРО МАЙНОВІ ПОКАРАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ УЛОЖЕННЯМ 1903 р.**

Історико-правова наука, вивчаючи та узагальнюючи досвід минулого, сприяє пізнанню закономірностей суспільного розвитку, уникненню повторення помилок. Проте це можливе за умови правдивості історико-правового матеріалу. Користуватися недостовірними даними про минуле – означає робити недостовірний прогноз на майбутнє.

Саме такого вивчення, на нашу думку, потребує Кримінальне уложення 1903 р., яке, не зважаючи на свою значимість для вітчизняної правової історії, серйозним науковим дослідженням протягом уже багатьох років не піддавалось. Зважаючи на зазначене вище, запропонована стаття є актуальною.

З наведених вище причин, основною джерельною базою дослідження слугували праці науковців початку ХХ ст., наприклад, Г. Євангулова, Г. Колоколова, А. Філіппова, А. фон-Резона та ін., також використано й праці сучасних дослідників, наприклад, В. Гончаренка та Т. Непомнящої, які, з-поміж іншого, також торкалися питання Кримінального уложення 1903 р.

Усвідомлюючи, що приділити увагу всім спірним та не вивченим питанням, пов'язаним з досліджуванним нормативно-правовим актом, в межах однієї статті неможливо, зосередимо нашу увагу виключно на закріпленій у ньому системі майнових покарань.

У 70–80-ті рр. ХVІІІ ст. постійний наступ російського царизму на державність українського народу завершився остаточною ліквідацією гетьманства, руйнуванням Запорізької Січі, запровадженням у Лівобережній Україні губернського адміністративного устрою і тим самим нової судової системи, пов'язаної з новим для цього краю адміністративним поділом¹.

У першій половині ХІХ ст. була завершена ліквідація російською імперською владою і українського національного права та набула чинності російська правова система².

Серед найважливіших джерел російського права, котрі поступово поширювали свою дію на території України був, перш за все, Звід законів Російської імперії, перше видання якого було віддруковано, після його ревізії в особливих комітетах, в 1832 р., а оприлюднено 31 січня 1833 р. Це перше видання включало в себе закони чинні станом на 1 січня 1832 р³.

У 1857 р. світ побачило третє і останнє офіційне видання Зводу законів.

У 1881 р. було створено особливий комітет для розробки нового Кримінального уложення, і станом на 1899 р. Проект було підготовлено до розгляду в Державній раді.